

Jože Pogačnik

**FRANCE PREŠEREN
ÉS PETŐFI SÁNDOR**

**(Ellentétes és analógiás párhuzamok
tipológiai elemzése)**

A címben szereplő téma feldolgozása sok elvi és módszertani veszővel jár. Két vers tipológiai elemzéséről van szó, s ezáltal két olyan szerzőről, akik között sohasem volt semmilyen eszmei-esztétikai kapcsolat. Mindazonáltal igen kifejezett a genetikai, ízlésbeli és gondolati rokonságuk, amelynek a közös forrásokban és hasonló ontológiai helyzetekben lelhettük meg a magyarázatát. Ha elméletileg tekintünk a kérdésre, vizsgálódásunk tárgyát az eszmék története és két teljesen különböző nyelvű, kultúrájú és irodalmú közösségben való megvalóulása fogja képezni. Ez az elemzés tehát a modern összehasonlító irodalomtudományak a határozott irányvonalát követi, amelynek alapjait Paul van Tieghem¹ már 1931-ben lefektette. Az eszme fogalma ily módon itt szélesebb értelemben használatos, ami azt jelenti, hogy filozófiai szigorúság, azaz valamely tudománytól való függőség nélkül; az „eszme” szó ismeretet, megismerést jelöl, elvont gondolatot, vagy az érzékenység egy állapotának intellektuális képzetét, amelyek az esztétikai élmény tárgyában lehetnek jelen.² Az irodalom fejlődésének tanúsága szerint kevés azoknak az alkotóknak a száma, akiknek világszemléletét és életlátását nem befolyásolták volna a különböző filozófiai tételek. Ezek vagy közvetlenül (a forrásművek megismerése révén) vagy közvetve (a korszellelem által) hatottak rájuk. Nyilvánvaló, hogy az eszmei megismerés nemcsak szűk tudóskörökben hat, hanem áthullámszik a világ egész intelligenciáján, miközben gondolati feszültséget teremt benne.³ A kutatók az ún. ellentétes és analógiás párhuzamok elemzése révén megállapíthatják az irodalmi mozgalmak eszmei előzményeit, támpontokat lelhettek az egyes alkotók eszmei mondanivalójához, és fölfedhetik azokat az indítékokat, amelyek valakinek a művében valóságosan jelen vannak. A mi vizsgálódásunk tehát nem bocsátkozik olyasmibe, ami az irodalomtörténet és irodalomelmélet szémszögéből irreleváns lenne — az ilyen külső sajátságokat a hagyományos tematológia már nemegyszer feldolgozta⁴ —, hanem megkísérli, hogy egy meghatározott affektív állapot mögött meglelje azt a globális magatartásformát, amelyet a szakember valakinek a filozófiai vagy esztétikai tanokból eredő eszmei állásfoglalásával kapcsolatban elemz. Elemzésünkben arra törekszünk, hogy megtartsuk az egyensúlyt a között a három meghatározó jegy között, amelyekből — rendszerint — a

költőileg megfogalmazott tudattartalom regisztere és kiválasztott szerkezete függ. Ez a három meghatározó jegy a következő: az alkotói vérmérséklet, a környezet hatása és annak az irodalmi hagyománynak a befolyása, amely a befogadás és kifejezés módját meghatározza. A tanulmányunk tárgyát képező szövegek a gyakorlatban nem lesznek és nem is lehetnek valamely eszme absztrahálására vagy realizálására szolgáló puszta dokumentumokká; szoros kapcsolatot tartanak fenn Szó és Gondolat között. A komparatiztika módszertanának két modern szemléletű elméletírója: Claude Pichois és André M. Rousseau így nyilatkozik ebben a kérdésben: „Azt hinni, hogy a Művészet a filozófiától, a politikától és a vallástól független, önálló világ; annyit jelent, mint elválasztani az Élettől, amelynek részese. A Szépet mint az eszme lefokozását szemlélni, nyárspolgárságra emlékeztet. E két véglet között a komparatista megállapítása szerint az „eszmék” általános megnevező és közvetítő szerepük.”⁵

I.

Az ellentétes és analógiás párhuzamok tipológiai elemzését két vers szövegén végezzük el. E két verset a szlovén és a magyar irodalmi romantika két legjelentősebb képviselője France Prešeren (1800—1849) és Petőfi Sándor (1823—1849) írta. A szlovén vers, a *Slovo od mladosti* (Búcsú az ifjúságtól) 1828 és 1829 között íródott és egy verses gyűjteményben, a *Kranjska čbelicában* (Kranji méhecske) látott napvilágot. A magyar szöveg 1848 szeptemberében született az *Itt benn vagyok a férfikor nyarában...* címmel. A két alkotás keletkezését két évtized választja el egymástól, ami a XIX. század történelmi fejlődésében sorsdöntő jelentőségű időszak (a nemzeti függetlenségért vívott küzdelmek kora). A két költő az említett versek megírásakor majdhogynem egykorú (25 és 30 év közöttiek) és ami még jelentősebb: a versekben hasonló motívumok témák és eszmék sorát látjuk. Hogy könnyebben megállapíthassuk a két vers zsánerbeli hovatartozásának azonosságát, mindkettőt teljes egészében közöljük eredetiben és szerbhorvát fordításban egyaránt.⁶

I — SLOVO OD MLADOSTI

*Dni mojih lepši polovica kmalo,
mladosti leta! kmalo ste minule;
rodile vé ste meni cvetja malo,
še tega rožca so se koj osule,
le redko upa sonce je sijalo,
viharjov jeze so pogosto rjule;
mladost! vendér po tvoji temni zarji
srcé bridkó zdihuje, Bog te obvarji!*

*Okusil zgodej sem tvoj sad, spoznanje!
Veselja dókaj strup njevog je umoril:
sem zvedel, de vest čisto, dobro djanje*

svet zaničvati se je zagovoril,
ljubezen zvésto najti, kratke sanje!
zbežale ste, ko se je dan zazóril.
Modrost, pravičnost, učenost, device
brez dot žalváti videl sem samice.

Sem videl, de svoj čoln po sapi sreče,
komúr sovražna je, zastonj obrača,
kak veter nje nasproti tému vleče,
kogár v zibéli vid'la je berača,
de le petica da ime sloveče,
de človek toliko velja, kar plača.
Sem videl čislati le to med nami,
kar um slepi, z goljfijski, ležámi!

Te videt', grji videti napake,
je srcu rane vsekalo krvave;
mladosti jasnost vènder misli take
si kmalo iz srcá spodi in glave,
gradove svitile zida si v oblake,
zelene trate stavi si v pušave,
povsod vesele lučice prižiga
ji up goljfijski, k njim iz stisk ji miga.

Ne zmisli, de dih prve sapce bóde,
odnesel to, kar misli so stvarile,
pozabi koj nesreč prestanih škode,
in ran, ki so se komej zacelile,
doklèr, de smo brez dna polnili sode,
'zučé nas v starjih letih časov sile.
Zato, mladost! po tvoji temni zarji
srcé zdihválo bo mi, Bog te obvarji!

OPROŠTAJ OD MLADOSTI

Brzo si divno doba prohujalo,
mladosti moje, brzo li mi minu;
cvijeća meni rodila si malo,
pa i to brzo izgubi svježinu;
nadanja sunce rjetko mi je sjalo,
češće sam bure slušao divljinu.
Ipak, mladosti, — bog neka te prati! —
za tobom srce uzdiše i pati.

Prerano tvoj plod okusih, saznanje,
njegov mi otrov mnogo radost smori:
svjet čistu savjest i dobro djelanje
goni i s prezrenjem o njima govori;

nać čistu ljubav — to je sna maštanje
koje se gubi s buđenjem u zori!
Um, pravda, znanje — to su cure koje
bez miraza tužne, neudate stoje.

Vidjeh da čamac uzalud put sreće
obrće onaj kog tuć ona znade,
suprotan vjetar jedra mu okreće
čim mu sreća bjedu u djetinjstvu dade;
jedino novcem slava uzlijeće,
bogatstva ljude uglednima grade.
Vidjeh: kod nas se samo ono štuje
što ljudski razum lažom opsjenjuje.

Videći sve to i poroke svake
rane mi srce prekriše krvave;
al vedra mladost brzo misli takve
izbija lako iz srca i glave,
svijetle kule zida u oblake,
pustare gleda pod zelenjem trave,
varljiva nada svud joj sjajem zrači
i u nevolji je ka sebi pravlači.

Ne misli na to što će da odleti,
s lahorom prvim, sve što nade sviše,
zaborav brzo na patnje joj sleti,
na rane što se tek zacijeliše;
da smo punili prazno bure, sjeti
nas tmurna starost i njezine kiše.
Zato, mladosti, — bog neka te prati! —
za tobom će srce tužno uzdisati!

II — ITT BENN VAGYOK A FÉRFIKOR NYARÁBAN ...

Itt benn vagyok a férfikor nyarában,
Az ifjúságnak eltűnt tavasza,
Magával vitte a sok szép virágot,
A sok szép álmat, amelyet hoza,
Magával vitte a zengő pacsírtát,
Mely fel-felköltött piros hajnalon ...
Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes angyalom!

Elszállt az égről a piros sugár és
Elszállt a földről a dalos madár,
Üres fészkébe énekelni a bús
Szellő vagy a haragos vihar jár;

Ábrándaimnak száraz erdejében
Csörög, csörög már s nem susog a lomb . . .
Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes angyalom!

Az ég arany hajnalcsillagja s a föld
Ezüst harmatja mind, mind elvesze,
Letörlé őket kérlelhetetlenül a
Rideg valóság szigorú keze;
Felhők borongnak, s rekkenő meleg van,
A gondok fojtó levegője nyom . . .
Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes angyalom!

Regényes bércek kősziklái közt folyt
Csengő morajjal egy tündér patak,
Dicsvágy patakja! ajkaim belőle
Sok boldogító mámort ittanak.
Foly még ma is, de más igyék vizéből,
Én nem iszom, többé nem szomjazom . . .
Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes angyalom!

Ha elfordúlok enmagamtul és mint
Polgár végigtekintem a hazát,
Szemem megromlott satnya ivadékot,
Egy pusztulásnak indult népet lát.
Karom feszül, szívem tombol! mi haszna?
Mást nem tehetek, csak sirathatom . . .
Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes angyalom!

Szeress, szeress, mint én szeretlek téged,
Oly lángolón, oly véghetetlenül,
Áraszd reám a fényt s a melegséget,
Mely isten arcáról szívedbe gyűl;
Az a te szíved egyetlen világom,
Nappal napom és éjjel csillagom . . .
Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes csillagom!

VEĆ SAM U CVETU MUŽEVNOG DOBA . . .

Već sam u cvetu muževnog doba,
Proleće moje mladosti prodje,
Odnese sobom mnogo lepog cveća
I mnoge lepe snove takodje,

Odnese sobom ševu čiji pev me
U rumene zore budio je . . .
Kako bi mračan svet bio i život,
Moj anđele, bez ljubavi tvoje!

Odleteo je s neba zrak rumeni,
Odletela je sa zemlje ševa,
U prazno gnezdo tužan lahor dođe
Il besna bura u njemu peva;
U suvoj krošnji mojih snoviđenja
Granje zveči lišće opalo je . . .
Kako bi mračan svet bio i život,
Moj anđele, bez ljubavi tvoje!

Zlato jutarnje zvezde neba, srebro
Zemaljske rose — nema ga više,
Gruba ga stvarnost svojom neumolnom
Strogom rukom uspela da zbriše;
Oblaci legli, teška omorina,
Tromi vazduh tišti misli moje . . .
Kako bi mračan svet bio i život,
Moj anđele, bez ljubavi tvoje!

Po stenju bujnih gora tekao je
Čarobni potok, žuborni vrutak —
Čežnja za slavom! — odakle su usne
Pile mnogi zanosni trenutak.
I danas teče, al nek drugi piju,
Ne ja, nagon žeđi usahn'o je . . .
Kako bi mračan svet bio i život,
Moj anđele, bez ljubavi tvoje!

Skrenem li pogled krugom oko sebe,
Šta će pogled građanski da spazi?
Oči mi vide zakržljalo pleme,
Narod što u svoju propast gazi.
Pa pest se stisne, srce bije! Čemu?
Posle dela, plač mi ostao je . . .
Kako bi mračan svet bio i život,
Moj anđele, bez ljubavi tvoje!

Voli me, voli, kao i ja tebe,
S takvim plamom i tako bez kraja,
Svetlošću i topline ti me zari,
Što u srce slaze ti iz raja;
Srce je tvoje jedini moj svemir,
Dan po danu, noću zvezde moje . . .
Kako bi mračan svet bio i život,
Sjajna zvezdo, bez ljubavi tvoje!

II.

Prešeren és Petőfi verse kötött költői formában, stanzákban (ottava rima) íródott. Ez a forma elsősorban epikai (G. Boccaccio, L. Ariosto, T. Tasso, L. Camões, Byron a Don Juanban), de ilyennek túlnyomórészt csak az olasz reneszánszban maradt meg. Miután a stanza a XIX. században elterjedt az európai irodalomban, már mint lírai forma használatos — megbízható bizonyítékeként annak, hogy az említett versek modelljét a germán népek (elsősorban a németek) irodalmában kell keresnünk, ahol a stanza mint eposzi forma ritkán jelentkezett.⁷ Ez az állandó költői forma mindkét költőnél azonos feladattal bír: egy meghatározott életszemléletet kell kifejeznie. Az ilyenfajta közlés elemei általános jelentésűek; nem egy konkrét, az életnek nem egyetlen szűk körére korlátozódó élmény jut bennük kifejezésre, hanem egy olyan általános költői tapasztalat, mely általános érvényűvé és elvonttá válik, sőt nem egy helyt az életről való filozófiai elmélkedésé.

A versek témáját többé-kevésbé már a címek is jelzik (Prešerennél explicite, Petőfinél metaforikusan). Az európai irodalmi romantika egy általános jelenségének megfogalmazásáról van szó, sőt azt is mondhatjuk, hogy ez a motívum megkerülhetetlen, szerves tartozéka volt a romantika tartalmi és pszichológiai dimenzióinak. Itt kell megemlítenünk a germán irodalmakból Fr. Schillert (*Resignation, Ideale, Das Ideal und das Leben*) vagy Byront (*On this Day I complete my thirty-sixth Year, Childish Recollections*), a román irodalmakból A. Lamartint (*Le Vallone, Adieu, Le Passé, Adieu à la Poésie*), míg a szláv romantikus irodalmaknak úgyszólván minden jelentős egyénisége alkotott erre a témára (A. S. Puskin: *Carskoe selo, Vospominanija v Carskom sele, Čem čašče praznuet licej, Byla pora, naš prazdnik molodoj, Prostitute vernye dubravy, Derevnja, Ja prežil svoi želanija, 19. oktjabrja, Elegija*; A. Mickiewicz: *Do Niemnia, Dumania v dzień odjazdu, Polaty sie tzy, Početak Gospodina Tadije*; B. Radičević: *Kad mlidijah umreti*; I. Mažuranić: *Pozdrav Vinodolu* és sokan mások). Az alkotásokat az egyéni tapasztalat és életszemlélet határozta meg, s ezáltal az általános mondanivaló a jó költők esetében mindenkor új megközelítésben nyert kifejezést. Prešeren a külső elrendezésben egyrészt a Bibliához folyamodott, másrészt Dantenak az emberélet feléről alkotott nézetét⁸ használta fel. Petőfi az ifjúságtól való búcsújában az emberöltőt az évszakokhoz hasonlító irodalmi előzményekre támaszkodik.⁹ Mindkét versben a felismerés meghatározott pillanata fogalmazódik meg,¹⁰ ez a felismerés pedig jelentőségénél fogva lényeges fordulatot hoz az ember élet- és világszemléletében.

Prešeren a *Slovo od mladosti* második versszakában a társadalom negatív jelenségeinek felsorolásával az emberhez méltó, ideális élet föltételeit is felállítja, amelyben a tiszta lelkiismeret, a jótett, a hűség szerelem, a bölcsesség, az igazságosság és a tudás is megbecsülésben részesülne. Ezek az értékek az ember belső világának a tartozékai, mégsem valósulhatnak meg a külső, társadalmi közeg nélkül. A szövegben az egyén és a társadalmi környezet kettéosztottsága figyelhető meg, a szubjektum és objektum ellentéte; a költő a „rút” valósággal a „szép” esz-

ményt helyez szembe, s az ilyen alapállásból születő költemény központi magvát az ideál és a valóság szembenállása képezi.¹¹ Prešerennek „az ifjúságtól való búcsúja” radikalizmusával és pesszimizmusával kétségtelenül elűt az európai romantika minden egyéb megfogalmazásától. Az említett ellentét, szembenállás ugyanis szerinte már az ifjúságot is átjárja, és valamiféle fatalizmus-élmény tölti ki. („Sem videl, de svoj čoln po sapi sreče, komur sovražna je, zastonj obrača...”).¹² A Prešerennél többször is előforduló¹³ „sovražna sreča” (ellenséges boldogság) szószereket témahordozóvá válik, és az antik Fortunára emlékeztet,¹⁴ a sorszerűség megszemélyesítésére, és mindenekelőtt az eszményi értékek képviselőjét érinti. A fiatalság mégis egy olyan erő hordozója, amely révén háttérbe szorítja vagy éppenséggel teljes egészében mellőzi a negatív élet fogalmát, ez az erő a naív jóhiszeműség vagy az illúziókra való hajlam, és a költő ennek tudatában leplezetlen nosztalgiával beszél az életnek erről a szakaszáról.¹⁵ Ez a felismerés tehát az a pillanat, amikor az illúzió többé már nem jelenhet meg, s az ember számára csak az üresség marad. Prešeren *Slovo od mladosti* c. verse épp egy ilyen pillanatnak a megjelenítése: az illúziók kora lejárt, marad az eszmények megvalósíthatatlanságának tudata, s ennek következtében a teljes reményvesztettség, bele-törődés érzete.¹⁶

Petőfi verse, az *Itt benn vagyok a férfikor nyarában...* ugyanezt a témát (az ifjúságtól való búcsút) dolgozza fel, de a közlésmódja némely vonatkozásában egészen más jelleget kapott. Szinkrón értelemben ebben is fennáll a szubjektum és objektum közötti ellentét, a diakronikus látomás viszont a múlt és a jelen párhuzamát adja. A magyar költő tudatában, felismerésében munkáló elemek részben azonosak a Prešerenre is jellemző elemekkel; ezek az illúzió és a társadalom, amelyek az európai romantika hagyományához hasonló eszmei dimenziókkal bírnak.¹⁷ A Prešeren-verssel való párhuzamba állításból láthatjuk, hogy Petőfi új részelemeket is bevon a versébe (természet, dicsőség, nép),¹⁸ amelyek szintén hozzájárultak az eszményi vágyak és a kíméletlen valóság közötti ellentét megjelenéséhez.

A magyar költő szövegének ezzel a rétegével közvetlenül bekapcsolódik az európai romantikus líra hagyományaiba, amely szerint az ifjúság a keserű tapasztalatoktól mentes friss idealizmus kora. Az új felismerés pillanata Petőfi számára a szó igazi értelmében a törés pillanatának felel meg, amelynek következtében a negatív értékek maradéktalan érvényesülését juttatja kifejezésre. Ebben a törésben azonban van valami, ami Petőfit kiemeli a hasonló élethelyzetbe került más alkotók sorából. Petőfi kellemetlen tapasztalatai kizárólag az olyan értékekhez fűződnek, amelyek önmegvalósításához társadalmi közeg szükséges¹⁹, a törést pedig, amellyel szembe találja magát, a benső világához tartozó szubjektivitásával igyekszik áthidalni. A vers a szerelem élményében lel egzisztenciális azonosságot, ez az azonosság pedig mint téma-mondat mind a hat versszakon végighúzódik.²⁰ A mondat megformálása függvényt állít fel: egyik oldalát a „sötét és élet” metaforája képezi, a másik oldalán a szeretett nő áll, aki a költő szerint angyal, láng, fény, melegség és csillag. Mihelyt az emberben fellobban a fény, rajta kívül is megszűnik az éj-

szaka; amint megnyugszik belül, a világ vihara is csendesedni kezd, az összezsapó erők pedig a megmaradt határokon belül találnak megnyugvást. A nő romantikus magasztalásáról és dicsőítéséről van szó („Az a te szíved egyetlen világom...”), a szerelem olyan abszolútummá válik, amelyben a költő társadalmi és egyéni létkérdéseit igyekszik elhelyezni.

Összegezve a két költő álláspontjait, a következő analógiás és ellentétes párhuzamokra kell figyelmeztetni:

1. Mind Prešeren, mind Petőfi az ifjúságtól való búcsú motívumát fogalmazza meg, s ezzel mindketten a romantikus lírai költészetnek a kortárs esztéták által szentimentálisnak nevezett²¹ szélesebb áramához kapcsolódnak, míg a versek zsánerbeli hovatartozását leginkább a francia irodalomtörténet *la plaintive élegie* (siratóének) szakkifejezésével határozhatjuk meg.²² Ez a versvilág tartalmilag az elidegenedés érzelmi és gondolati (fizikai és erkölcsi) körének megvallására korlátozódik, eszmei fölépítésében pedig a szubjektív ideálok és az objektív valóság szembenállásának fogalmában merül ki. Ebben a helyzetben az ifjúság mítoszként lép fel, amelynek a létehez az illúziókra való hajlam döntő fontossággal bír (miatta az egzisztenciális azonosság még nem oldódott fel), a költő pedig életének ehhez a szakaszához nosztalgiával viszonyul.

2. A témának megfelelően formai párhuzamok is előfordulnak. Legjelentősebb az olasz reneszánsz stanza lírában való alkalmazása, az összes többi elem mellékes. Meg kell említeni az azonos nézőpontot, amely a költőt megfigyelő és közlő szereppel egyaránt felruházta; a stíláriis megmunkálás ily módon apokaliptikus látomás formáját ölti (Prešerennél pl.: *Sem videl...*, *Te videt, grje videti napake...*; Petőfinél: *Ha elfordulok enmagamtul...*, *Szemem megromlott satnya ivadékot...*). A már említett téma-mondat mindkét költő versében eszmei-esztétikai jelentést hordoz (hogyan L. Spitzer nyelvén fogalmazzunk: ez a lelki etimon nyelvi etimonja),²³ ilyen tekintetben rendkívül szimptomatikusak a metaforikus egyezések, amelyekben az életképek konvenciója jut kifejezésre (virág, hajnal, tavasz, álom és hasonlók), ami az általánosan ismertnek vagy konkrét forrásoknak a felhasználására utal.

3. Azok a pozitív értékek, amelyeknek költőink szerint az eszményi szociális és morális rendben jelen kellene lenniük, természetüknél fogva apriorisztikusak, s ez azt jelenti, hogy nem tudhatjuk, mitől kapnak ilyen jelentést, és hol találhatjuk meg magas értékük mércéjét (csupán az empirikus és a reálisan egzisztenciális ismeretek jelentkeznek negatív előjellel). Az igazság elvén alapuló eszményi világ tehát — igazi támasz híján — áhítat tárgya marad. Az a lendület, amely a költőt az eszményiség felé viszi, a XIX. század elején érvényre jutó mélyebb drámáról tanúskodik; a világ nihilisztikus érzetének térhódításáról van szó, amelyet az ember racionálisan mint adottat fogad el, de érzelmi angazsáltsága még mindig a tudat metafizikus struktúrájába ágyazottan van jelen, s ezzel méri a már merőben megváltozott mindennapjait.²⁴ Prešeren és Petőfi annak a pillanatnak a drámáját fogalmazza meg, amelyben az emberi egyednek egyedül kellett egzisztenciálisan boldogulnia és eszmélnie.

4. Mindkét költő drámája sok ellentétes párhuzamot is tartalmaz. Az első már az anyag elrendezésében is szemmel látható. Prešeren a be-

vett gyakorlatnak megfelelően a kompozíció szerkezetbeli tagolására törekszik (a költői vallomás fókusz a szöveg optikailag is középen levő harmadik versszakára esik), Petőfi lírai leírásban felismerést felismerésre halmoz, s ily módon készíti elő az üzenetnek az utolsó (hatodik) versszakra eső súlypontját. E formai sajátosság tanúsága szerint a szlovén költő alkotásmódjában inkább racionális, pszichikailag szekundáris, s ezáltal a szövegalakításban tudatos, ezzel szemben a magyar költő érzelmileg, pszichikailag gazdagabb, tehát a lírai közlésmódhoz közelebb áll. Prešeren megfogalmazása az általános jellegű reflexív lírához sorolható,²⁵ Petőfi verse mindenekelőtt individuális értékű szerelmi kinyilatkoztatás.

5. Prešeren felismerése definitív, tehát általánosságra és egyetemeségre tart igényt. Ez abban is kifejezésre jut, hogy a *Slovo od mladosti* c. versnek csak egyetlen strófája beszél az ifjúság pozitívumáról, az összes többi sötét távlatait vetíti elénk. A vers az élet és a világ jelenvalóságát kifejező formula kívánt lenni, a költő és a romantikus ontológia tömör összefoglalását tartalmazza, s így természetes, hogy mindvégig kisugárzó központja és forrása maradt a későbbi Prešeren-szövegeknek. Petőfinek, szemelláthatólag, nincsenek ilyen ambíciói; verse az ő társadalmi-politikai illúzióinak leomlása után²⁶ bekövetkezett pillanatnyi krízis termékeként jött létre. A társadalmi közeg, amelybe a magyar költő beleszületett s amellyel számolnia kellett, emberellenes volt, kizárta a történelmi folyamathoz az egyéni kezdeményezést, illetve részvételt, s ezzel egy bizonyos ideig tartó megrendüléshez vezetett. Petőfi a szerelemben keresi és találja meg az abszolút értékeket, s ez azt tanúsítja, hogy rezignációja nem határtalan. Prešeren az abszurdum egyértelmű megfogalmazásával (a feneketlen hordó töltésére ítélt Danaidák képével) zárja a versét,²⁷ Petőfi továbbra is hiszi, hogy az egyed élete áttekinthető és elgondolható az emberi nem történelmi fejlődésében.

III.

Prešeren és Petőfi gondolati alapállása, amely felől megközelítették e kérdéseket, a filozófia és az esztétika azon premisszái voltak, amelyeknek a megteremtése a XVIII. század végén Friedrich Schiller (1759—1805) nevéhez kapcsolódik. A *Briefe über die ästhetische Erziehung des Menschen* c. munkájában a szerző analitikusan és kritikailag bontotta elemeire korának meghatározóit. Központi élménye az 1789-i francia forradalom volt; a kortársak szemében úgy tűnt, hogy olyan állam van születőben, amely az emberi szabadság szerve lesz. Az ember, Schiller szerint, nem volt felkészülve nagy pillanatára, s bebizonyosodott, hogy az emberi nem erkölcsileg nem szolgált rá a politikai szabadságra. Ez Schiller kiinduló pontja, s meg is találja a jellem megnevesítésének az eszközt: „Ez az eszköz a szépművészet, forrásai annak halhatatlan példáiból fakadnak.”²⁸ A szépség tehát az a gyógyír, amely az egyént helyes útra tereli; a negatív jellemvonások közül különösen a durvaságot, a csüggedtséget és az önzést emeli ki, amelyek mindig azokat jellemezték, „akik nem ismernek semmilyen más értékmérőt, mint a haszonszerzésre való

törekvést és a készpénzt.”²⁹ A szépség ebben a szövegösszefüggésben olyan katalizátor, amely az érzéki életet nemzetivé változtatja, s ez azt jelenti, hogy átvette az emberiség erkölcsi haladásának funkcióját. Az egyénnek és az összességnek a rabszolgaságból át kell lépniök a szabadságba, az állati létezésből az erkölcsibe. „Az ember a maga *fizikai* állapotában csupán elszenvedi a természet hatalmát; megszabadul ettől a hatalomtól az *esztétikai* állapotban, s uralkodik rajta a *morális* állapotban.”³⁰

Idézett szavaival Schiller új témát jelent be, amelyet az *Über naive und sentimentalische Dichtung* (1795—1796) c. értekezésében fejt ki. E művében a szerző meg akarta indokolni az ének jelentőségét, vagyis a költészetet a bölcsélet segítségével akarta megközelíteni. Az, ami döntő fontosságú ebben az értekezésben, az Schillernek az a gondolati törekvése, hogy helyreállítsa az emberi természet és a világ közötti egységet, azaz hogy szakszerűbben mondjuk — a szerzőnek esztétikai és filozófiai kutatásaiban a dualizmus a kiinduló pontja, de célja, amely felé törekszik, a monizmus.³¹ Vizsgálatainak kulcsfogalma a természet fogalma lett: „Az ész nélküli természetben ekkor csak boldogabb testvért látunk, aki visszamaradt az anyai házban, ahonnan mi szabadságunk mámorában kiviharzottunk az idegenbe. Fájó sóvárgással vágyunk oda vissza, mihelyt kezdtük megismerni a kultúra sanyarúságait, s a mesterkéltség távoli külföldjében meghalljuk az anya megható hangját. Ameddig a természet gyermekei voltunk pusztán, boldogok és tökéletesek voltunk; szabadokká lettünk és elvesztettük mind a két tulajdonságot. Ebből kettős és nagyon egyenlőtlen sóvárgás fakad a természet után: sóvárgás a természet *boldogsága* után és sóvárgás a természet *tökéletessége* után. Az elsőnek az elvesztését csak az érzéki ember siratja; a másodiknak elvesztését csak a morális ember gyászolhatja.”³² Prešeren és Petőfi szemelláthatóan a természet erkölcsi harmóniájára törekszenek; az objektív valóságban csak erkölcsi anarchiát, önkényt és zűrzavart látnak. Schiller helytállóan mondja: „... szabad lemondással kell alávetned magadat a kultúra szülte minden *bajnak*, mint az egyetlen jó természetes feltételeit kell őket elismerned; csak azt kell siratnod, ami *gonosz* bennük, de nem csupán erőtlén könnyekkel. Legyen gondod inkább arra, hogy te magad ama beszennyezések között tisztán ama szolgaságban szabadon, ama szeszélyes váltakozásban állhatatosan, amaz anarchiában törvényszerűen cselekedjél! Ne félj attól a zavartól, amely rajtad kívül van, de igenis attól, amely benned van; törekedjél egységre, de ne keresd ezt az egyformaságban; törekedjél nyugalomra, de az egyensúly által, ne pedig tevékenységed szüneteltetése által!”³³ A természet tökélyének mintaképpül kell szolgálnia, a természet képe pedig a nagy csendességet, a naív szépséget, a gyermeki naivitást és egyszerűséget kell hogy tükrözze: „Vegyen körül téged mint kedves *idill*, amelyben mindig visszatalálsz önmagadhoz a mesterkéltség eltévelyedéseiből, ahol bátorságot és új bizalmat gyűjtesz az iramhoz, és szívedben újra felgyűjtod az *eszmény* lángját, amely oly könnyen kialszik az élet viharjaiban.”³⁴ A természet eltűnt az emberből, s visszavonult az élettelen világba. Az érzékenyebb egyének kutatnak ugyan utána, de „Nem a mi nagyobb *természetszerűsége*

günk, hanem épp ellenkezőleg, viszonyaink, állapotaink és erkölcsaink természetellenessége ösztönöz bennünket arra, hogy ébredő vágyunknak igazság és egyszerűség után — amely, miként a morális diszpozíció, amelyből folyik, megvesztegethetetlenül és kiirthatatlanul benne rejlik minden emberi szívben... (kielégüljön)”³⁵ Az efféle kiveszett érzés példáit Schiller a görögöknél fedezi fel, a kortársak közül pedig Goethe költészetében: „Ők természetesen éreztek, mi a természetet érezzük.”³⁶ A kortárs költők a természet őrei kell hogy legyenek, ami Schiller gondolkodása szerint azt jelenti, hogy a szó művészetét a szerint a kritérium szerint különböztetjük meg, hogy *azonos-e* a természettel, vagy pedig *keresi* az elveszett természetet. A költészet egész terét kétféle poézis tölti be és méríti ki: a *naiv* és a *szenimentális* költészet.³⁷ A szenimentális (azaz korszerű) költőt erős és ellenállhatatlan erkölcsi ösztön hajtja a természet-hez: „... s épp ezzel az ösztönrel áll a költői képesség a legszorosabb rokonságban.”³⁸

Schiller premisszáinak jelentősége miatt, amelyek a jelen vizsgálat tárgyára nézve is igen fontosak, szükséges, hogy *in extenso* idézzünk még néhány részletet a teremtő képességgel bíró emberről. A szerző erről a következőket mondja: „Ha az ember a kultúra állapotába lépett, s ha elkezdte őt a mesterkéeltség, akkor megszűnt benne amaz *érzéki* harmónia, s most már csak mint *morális* egység, azaz egységre törekedve nyilatkozhatik meg. Érzésének és gondolkodásának összhangja, amely első állapotában *valósággal* megvolt, most csak *ideálisan* létezik. Ez az összhang már nincs meg benne, már nem életének ténye, hanem rajta kívül van mint gondolat, amelyet előbb meg kell valósítani. Ha most arra a két állapotra alkalmazzuk a költészet fogalmát, amely nem más, mint az *emberségnek a lehető legteljesebb kifejezése*, akkor ahhoz az eredményhez jutunk, hogy ott a természetes egyszerűség állapotában, amikor az ember még minden erejével egyszerre harmonikus egységként hat, amikor tehát természetének egésze teljesen kifejeződik a valóságban, a *valóságosnak* lehető legteljesebb *utánzása kell hogy alkossa a költőt*, — itt ellenben, a kultúra állapotában, amikor egész természetének ama harmonikus együttműködése eszme csupán, a valóságnak eszménnyé emelése, vagy, ami egyre megy, az *eszmény ábrázolása kell hogy alkossa a költőt*. Ez pedig az egyetlen lehető két módja annak, hogyan nyilatkozhatik meg a költői génusz egyáltalán.”³⁹ A természet azonosítja a költőt magával, a művészet pedig elkülöníti s ellentétbe hozza magával, s a költő az egységhez csak az eszményen keresztül juthat vissza. Ez továbbá azt jelenti, hogy a költő két egymástól különböző képzetet és érzést hordoz magában, hogy egyidejűleg él a valóság határai között s eszményei végtelenségei között is. Gyakorlatilag: beszélhet a valóságról, mint irtózata tárgyáról, vagy pedig az eszményről, mint vonzalmi tárgyáról. Az első esetben, Schiller szerint, létre jön a *satirikus*, a másodikban az *elégikus* ábrázolás. Az elégikus ábrázolás, amely e szövegösszefüggés számára egyedül fontos, a természet és az eszmény iránti fájdalmat fejezi ki, a természetet mint elvesztett valamit mutatja be, az eszményt mint elérhetlent.⁴⁰ Az elvesztett aranykor fájdalma (Petőfinél) vagy az elröppent ifjúság fe-

lett érzett fájdalom (Prešerennél) az elégikus költészet tárgya lett, mert az érzéki béke állapota mindkettőjükénél az erkölcsi harmónia tárgyaként jelenik meg: „A költői panasz tartalma tehát sohasem lehet külső tárgy, hanem mindenkor csak belső eszményi tárgy; mégha a valóságban elszenvedett veszteségért szomorkodik is, ezt előbb eszményivé kell átalakítani.”⁴¹

Schiller említett tételei különleges kulturális klímát teremtettek Európában. A német költő egyes eszméi és versei nagy visszhangra találtak az összes európai irodalmakban, s egy időre minden jelentős kultúrember számára a legfőbb intellektuális táplálékot jelentették. Prešeren és Petőfi az említett eszmekörből legalább öt lényeges elemet vesznek át; ezek pedig: a) az objektív valóság negatív megítélése, b) a természet kategóriája, c) a forma mint az anyag leküzdése, d) a művészetnek mint eszménynek a felfogása és e) a fizikai állapot esztétikai állapottal való felváltásának premisszája. E schilleri premisszák mindkét költő poézisében olyan kapcsolatokra és összefüggésekre mutatnak, hogy feltételeznünk kell náluk az eredeti német szöveg közvetlen ismeretét.

Petőfi Schiller iránti érdeklődéséről kevés adat van, de azok igen jellemzők. Tudvalevő, hogy szerette olvasni, s életének abban a korszakában, amikor színészi pályára készült, Tell Vilmost akarta alakítani. Az is mond valamit, hogy Goethét „hideg gyémántnak” nevezte, ami arra mutat, hogy inkább vonzotta Schiller költészete, amely egy transzcendens és társadalmi lázadás szubjektív óhaja volt.⁴² A Schillertől közvetlenül származó premisszák közül csak kettőre figyelhetünk fel. Az első az a gondolat, hogy a szabadsághoz az út a szépségen keresztül vezet („Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék.”), ami kétségtelenül a német teoretikus álláspontjának a nyoma. A második premissza szubtilisebb természetű, s a természetélményre vonatkozik. Petőfi ezt írja valahol úti leveleiben: „A természettel mulattam, az én legkedvesebb barátommal, kinek semmi titka sincs előttem. Mi csodálatosan értjük egymást, és azért vagyunk olyan jó barátok. Én értem a patak csörgését, a folyam zúgását, a szellő susogását és a fergegteg üvöltését...” Élvezi a természet hangjait: „... elhallgatom, mint zizegnek lombjai, mint suttognak fülembé tündérregéket, melyektől a lélek mámoros álomban meghúzza a képzelet harangját...”⁴³ E vallomás jellege teljesen megfelel Schiller *Über naive und sentimentalische Dichtung* c. tanulmánya első tételeiben kifejtett álláspontnak. Petőfi érdeklődésének a tárgya a természet, vagy amit a költő természetnek tart, s ez a tárgy ugyanakkor naív is, ami annyit jelent, hogy a természet eltér a művészettől és felülmúlja azt. Petőfi számára a természet, márpedig éppen ez az idézett részlet valódi tartalma, „nem más, mint az önkéntes lét, a dolgok fennállása önmaguk által, a létezés saját és változhatatlan törvények szerint.”⁴⁴ A természet tehát az, ami az ember volt, de egyben az is, amivé az embernek ismét *lennie kell*.

Prešeren Schiller irodalmi és elméleti iránti érdeklődéséről több adatunk van.⁴⁵ Már iskolai tanulmányai során Prešeren tapasztalhatta Schiller költészetének a kultuszát, amely már 1810. körül kialakult az első szlovén romantikus nemzedéknél (J. N. Primic, U. Jarnik, J. Vesel-Ko-

seski s mások).⁴⁶ Schiller az oktatási gyakorlatban is a legfontosabb szerző volt a kortársak közül, s így határozottan állíthatjuk, hogy Prešeren ebben az időben alaposan megismerkedett költői és drámai műveivel.⁴⁷ A két költő szorosabb kapcsolatáról később a tartalmi és motívumbeli paralelizmusok tanúskodnak Prešeren *Velika, Togenburg, bila je mera . . .*, *Krst pri Savici* és *Pov'dó let straih čudne izročila . . .* c. verseinek bizonyossága szerint. Schiller neve előfordul Prešeren levelezésében is. Jernej Levičniknek költőnkhez írt 1840. október 25-i leveléből megtudjuk, hogy a levél íróját éppen a címzett győzte meg arról, hogy le kell szlovén nyelvre fordítani a *Die Jungfrau von Orleans* c. romantikus tragédiát. S. Vrazhoz írt leveléből (1847. február 5.) kitűnik, hogy Prešeren még röviddel halála előtt is meglehetősen jól idézi Schiller *Die Ideale* című ódájának sorait. Az ilyen helyek elemzése Prešeren elsődrendű érdeklődését bizonyítja a német költő lírája iránt. Érdeklődése határozot irányú volt, tehát egyénien színezett. A szlovén költő látóköréből teljesen kierekesztette a hangulatlírát, a Strum und Drang termékét, valamint a klasszicista költészetet, amely a weimári klasszikát jellemezte.⁴⁸ Ez az irányvétel igen nagy jelentőségű: Prešeren a maga egyéni törekvéseihez alkalmazza Schiller költészetének (és elméletének) elemeit, s ily módon megváltoztatja akcentusait, de konkrét tartalmát is.

Ebben az összefüggésben különösen fontos egyfelől Petőfi és Prešeren szövegének, másfelől Schiller *Die Ideale* c. ódájának az összehasonlítása. Schiller költeménye az ifjúságot mint az ember életének eszményi korszakát énekli meg; eszményinek azért, mert e korszakában az ember hisz az ideális értékekben, amelyek életlendületét adják. Ez a probléma abban a gondolatban oldódik fel, hogy az érett kor, amelyhez bizonyos tapasztalatok révén érünk el, többé nem teszi lehetővé az ifjú illúzionizmust, s e törés azzal az eredménnyel jár, hogy az eszmények áthelyeződnek a jövőbe (a költő hisz a világ fokozatos megjavulásában, s ezt a célt pedig az egyénre gyakorolt individuális hatással óhajta elérni).⁴⁹ Az elvont erkölcsi idealizmus, amely Schiller egész tevékenységére jellemző, érvényes a *Die Ideale* konkrét esetére is.

Prešeren és Schiller szövegének a különbségei igen nagyok, de a szlovén költőre nézve igen jelentősek is. Prešeren mindenekelőtt az eszményi értékeket egybekapcsolja a társadalmi és erkölcsi konkrétumokkal (Schiller viszont a szépség, igazság és igazságosság elvont elveiből vezeti le); a felismerés pillanata a szlovén költőnél a konkrét tapasztalat következménye (Schiller erre úgy tekint, mint az életerő hanyatlásának eredményére), s végül a *Slovo od mladosti* c. vers szerzője a sorsba való teljes belenyugvást (a szkeptikus rezignációt) foglalja szavakba, míg a német költő egy új abszolútumban (a barátságban) találja meg a megváltást. Schiller verseinek e vonása azt a megoldást előlegezi, amelyet jószerevével majd Petőfi valósít meg. A magyar költő szintén főleg társadalmi-erkölcsi vonalon jut el a kételkedés reménytelenségéig, de a létezés új lehetőségeihez az a meghitt viszony vezeti el, amely összeköti a férfit a nővel.

Prešeren és Petőfi Schiller lírájában széleskörű és jelentős megfogalmazását találták meg az élet, az erkölcs és az esztétika legfontosabb el-

veinek. Schiller legkiemelkedőbb versei megoldást kínáltak az eszményi és az objektív valóság kérdéseire, a köztük levő ellentétekre, az emberi értékek és az emberi útkeresés problémáira, az egyén bolyongásaira, amely a valóság és az ideál eltéréseiből adódik, s kételyhez és kétségbeeséshez, végül pedig kiábrándultsághoz vezet. (A *Die Ideale* mellett megemlíjtük az alábbi műveket: *Die Götter Griechenlands*, *Sehnsucht*, *Resignation*, *Der Antritt des neuen Jahrhunderts*, *Die Worte des Glaubens*, *Die Worte des Wahns*, *Die Künstler*, *Das Ideal und das Leben*, *Hoffnung*, *Der Pilger* stb.). Ezekre az alapokra építették egyéni interpretációikat. Ezek azonban, Schillerre vonatkozóan, három dologban különböznek egymástól. Prešeren és Petőfi nem követték a német költő absztrakcióit, pártosztát és moralizmusát, ezért jellegzetességeit úgy fogták fel, mint a felvilágosodás hagyományait vagy pedig nem is illesztették bele a maguk konkrét társadalmi világába. Schiller említett verseiben a hagyományos, egynemű és egységes formákat követte, míg a magyar és a szlovén költő a román költői formát választotta (a stanzát), amely a maga határozott szerkezetével és építkezésével sokkal nagyobb esztétikai értéket képviselt. Ebből következik — most már harmadikul —, hogy Schillertől a költő eszméket meríthetett, motívumokat vagy témákat vehetett át, de mindezt egyéni eszmei-esztétikai álláspontjához és mércéjéhez alkalmazta.

A Schillertől való eltérés annál is könnyebb volt, mert mind Prešeren, mind Petőfi egyidejűleg annak az újításnak a bűvkörébe kerültek, amit Byron, a nagy angol romantikus honosított meg az irodalomban. Petőfire vonatkozóan az irodalomtörténet azt állítja, hogy kitűnően beszélt angolul, hogy nagyra tartotta Byron költészetét, s hogy voltaképpen a *Don Juan* szerzője miatt vágyakozott a „ködös Albionba”.⁵⁰ Prešerenről ugyanezt elmondhatjuk, s mindössze azt tehetjük hozzá, hogy a szlovén költő 1826-ban, mindjárt megjelenése után, megszerezte a *Don Juan* angol eredetijét.⁵¹ Ebben olvasta Prešeren az alábbi sorokat:

*No more — no more — oh! never more on me
The freshness of the heart can fall like dew . . . (I, 214)*
*No more, — no more — oh! never more, my heart,
Canst thou be my sole world, my universe!
Once all in all, but now a thing apart,
Thou canst not be my blessing or my curse:
The illusion's gone for ever, and thou art
Insensible, I trust, but none the worse . . . (I, 215)*
*All things that have been borun werw born to die,
And fles (which Death mows down to hay) is grass . . . (I, 220)*

Byron a *Don Juan*ban (amelyet az irodalomtörténet a „modern élet eposzának” nevez) rendkívüli erővel fejezte ki romantikus génuszát, amelynek alapvető élmény-meghatározói az elidegenedés és az irónia, formai tekintetben pedig az olasz stanza (ottava rima).⁵² Az angol költő a *the nothingness of life*-t énekli meg, a *to laugh at all things*-t, s azt a meggyőződését, hogy a világban és az életben minden csak látszat (*What af-*

ter all — are all things — but a show?).⁵³ Az *On this Day I complete my thirty — sixth Year* című versében, amely a költő halálának évében (1824) született meg, az ifjúságtól való búcsú angol változata kapott kifejezést, s eszmei megoldását azzal nyeri el, hogy meghal a szabadságért. A *Don Juan*-ban s egyéb műveiben Byron az eszmény és a valóság közötti diszharmóniáról beszél s az ifjúkor illúzióiról (az idézett alkalmi versben olvashatjuk a következő sort is: *If thou regret'st thy youth, why live?*)⁵⁴ Byron témáinak radikalizálódása és cinizmusa Schiller eschatológikus látomásainak változata volt. A romantika német és angol forrásai között álló költők, ezek között pedig nyilvánvalóan ott van Petőfi és Prešeren is, egyfajta mágneses mező vonzásába kerültek, s elég nagy erő kifejtésre volt szükségük, hogy megszabaduljanak tőle.⁵⁵ Ez sikerrel járt mind a magyar, mind a szlovén költő esetében, mert mindkettő egyéniség volt, saját irodalmi hagyományukhoz való kapcsolatuk pedig lehetővé tette számukra, hogy azt az irányt kövessék, amely esztétikailag valóban termékenynek bizonyult.⁵⁶

Az ellentétes és analóg párhuzamosságok tipológiai elemzése Prešeren és Petőfi versében a nyugat-európai irodalmi kör romantikájának sok elvi s még több konkrét problémájára mutatott rá. Olyan szövegekről van szó, amelyek ontológiai és formális strukturájuk szerint paradigmátikus példái a világirodalomban kifejlődött romantikus eszmei-esztétikai normának. Az elemzés tehát nem állít fel semmiféle konkrét összefüggés-vagy kapcsolatformát, mert ilyen történelmileg nem is létezett, hanem megmarad a romantikus stílusformák interpretációjának a szintjén, s ilyen módon próbál hozzájárulni ennek az összetett kérdésnek a megoldásához. A vizsgálat mindenekelőtt a tudományos vizsgálat két alapvető komplexumát szorgalmazza:

a) Az első komplexumot az élet és a világ sajátos szemlélete tartalmazza. Az eszményi és az objektív valóság diszharmóniája a költőt olyan lényeges egzisztenciális problémák elé állította, mint az elidegenülés, az ifjúság mint mítosz, a képzelőerő, a dicsőségvágy, a szerelem mint abszolútum, s az élethez való ragaszkodás az abszurdum tudatában. Az azonoságokból és a különbségekből kitűnik, hogy a jellegzetes romantikus élményhelyzet hogyan realizálódik a két egymástól eltérő nyelvi és kulturális környezetben.

b) A másik komplexumot a széles értelemben vett formai kérdések alkotják. A vizsgált versek a Schiller által „szentimentálisnak” nevezett költészetbe tartoznak. Ez a zsáner a romantikában aránylag gyakran fordul elő, viszont a történelmi párhuzamok genológiai szempontból is igen érdekesek, ezért az elemzés a kérdést európai összefüggésben vizsgálja (Schiller és Byron).

Prešeren és Petőfi interpretációs változatainak elemzése tehát túlnyomólag elméleti és vitaanyagul szolgál a romantikus stílusalakzatok eszmei, tipológiai és genológiai megközelítéseinek megítéléséhez a nyugati irodalmi körben. Elemzésünk ezáltal nyer igazolást, s ebben rejlik az értelme.

(Fordította: Szeli István és Tóth Ferenc)

JEGYZETEK

¹ A szerző elsőként alkalmazta ezt a kifejezést, amely 1940-ben nyert polgárjogot a *Journal of the History of Ideas* c. folyóirat megalapításával.

² Vo. Cl. Pichois—A. M. Rousseau: *Komparativna književnost*, horvát fordítás, Zágráb, 1973.: 123.

³ Vo. Antoa Ocvirk: *Teorija primerjalne literarne zgodovine*, Ljubljana, 1936.: 77—81., 135.

⁴ Vö. A. Ocvirk, i. m.: 81—97.

⁵ Cl. Pichois—A. M. Rousseau, i. m.: 124.

⁶ A szloven szöveget Milan Kokočević fordította (rosszul), a magyart Ivan V. Lalić.

⁷ Vö. Svelozar Petrovic: *A Stih* (verssor) c. fejezet az *Uvod u književnost* c. könyvben. Zágráb, 1969.: 321—22.

⁸ A Biblia a pszalmuszokban (90, 10) beszél erről, az emberi lélettartamot hetven, a legjobb esetben pedig nyolcvan évre teszi. Az élet teléről (muntegy 35 év) Dante is beszél (Pokol I. 1): *cammin al vita*, a gondolatot aztán tovább fejtegeti a *Convivio* c. filozófiai írásában (itt az emberélet hosszát átlag 70 évre teszi).

⁹ Pl. Horatiusnál: *Dijugere mves* (IV. 7) vagy *Solvitur acris hiems* (I. 4). Később ez a téma a hagyományos irodalomban is felbukkan.

¹⁰ Prešeren ezt ismét expliciten mondja: *Okusiš zgodaj sem tvoji sad, spoznanje! / Veselja dokaj trup njegov je umoril . . .*; Petőfinél a megfelelő hely metaforikus: *Itt benn vagyok a férfikor nyarában, / Az ifjúságnak eltűnt tavasza . . .*

¹¹ Ezt a kifejezést Prešeren költészetével kapcsolatban már Josip Stritar is használta a költőről írt 1866-i esszéjében.

¹² A fatalizmus érzése Prešerent már korábban is kísérte; szüleihez írt nevezetes levelében (Bécs, 1824. április 24.) olyan megfogalmazások vannak, amelyek csak így módon érthetők.

¹³ Vö. a következő szövegeket: *Slovo od mladosti*, *Glosa*, *Sonetni venec* és a *Sonetni venec* és a *Sonetni nesreče*.

¹⁴ Ez a megszemélyesítés a római költőknél igen gyakori, különösen Horatiusnál, Prešeren kedvelt költőjénél.

¹⁵ Figyelembe kell venni azt a csodálatos romantikus metaforát, amely a *Slovo od mladosti* c. versben két ízben fordul elő:

1.
... mladost, vendar po tvoji temni zarji
srce bridko zdihuje, bog te obvarji!

2.
Zato, mladost, po tvoji temni zarji
srce zdihvalo bo mi, bog te obvarji!

¹⁶ Vö. Jože Pogačnik: *Prešernovi pesnički prvenci* a *Čas v besedi* c. könyvben. Maribor 1963.: 101—121. és Janko Kos: *Prešernov pesnički razvoj*. Ljubljana, 1966.: 55—62.

¹⁷ Vö. az I., II. és a III. szakaszt (szép álmok, ábrándozás, rideg valóság).

¹⁸ A természet kategóriájára nézve különösen fontos az első két szakasz, a dicsőségre a negyedik (Dicsvágy patakja! ajkaim belőle / Sok boldogító mámort ittanak), a nép kategóriájára az ötödik (Szemem megromlott satnya ivadékok, / Egy pusztulásnak indult népet lát . . .).

¹⁹ Különösen a társadalom és a (magyar) nép kategóriája kapcsolódik szorosan Petőfi tevékenységéhez, s ezzel függ össze a költői hírnév is, amit a költő egykor ekként akart elérni: *Újabb időkben isten ilyen / Lángoszlopoknak rendel / A költőket, hogy ők vezessék / A népet Kánaán felé . . .* (id. Petőfi összes művei II.: 19.). A vátesz-költő, funkció jelen van Prešeren költészetében is (Vö. *Sonetni venec*).

²⁰ Az első ötben ebben az alakban:

Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes angyalom!,
a hatodikban az eszme ebben a formában szintetizálódik:
Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes csillagom!

²¹ Fr. Schiller szerint (*Über naive und sentimentalische Dichtung*, 1795—1796.)

²² Vö. Albert Thibaudet: *Histoire de la littérature française de 1789 à nos jours*. Párizs, 1959. a *Le mouvement romantique* c. fejezetében.

²³ Vö. *Linguistics and Literary History, Essays in Stylistics*. Princeton, Princeton University Press, 1948.: 1—39.

²⁴ A terminusokat elsődleges filozófiai jelentésükben használjuk, s mellőzzük azt a tartalmat, amely a mindennapi beszédben tapad hozzánk.

²⁵ M. Čop Prešeren költészetének e fajtájáról mint komoly gondolati költészetéről beszélt („ernste Gedankenpoesie”).

²⁶ A történelem tanúsága szerint, 1848 augusztusa a magyar forradalom számára rendkívül jelentős volt. Bécs minden erejét megfeszítette, hogy a forradalom következtében megintott országot visszatérítse alávett helyzetébe: a magyar országgyűlés ingadozó és megalkuvó álláspontra helyezkedett, ami forrongást és lelki depressziót váltott ki a forradalom bal szárnyában, amelyhez Petőfi is tartozott. (A magyar történet-írásból és irodalomból merített adatokat dr. Bányai János docens kollégámnak köszönöm, aki sokoldalúan támogatott, hogy áthidaljam e téma némely csapdáját.)

²⁷ Prešeren itt az abszurdum (és a Sziszuóhosz-komplexus) olyan felfogásához került közel, amely a XX. században A. Camus-t jellemzi.

²⁸ Vö. Fr. Schiller: *A szépről* (Fordította és a jegyzeteket írta Strahinja Kostić), Beograd, 1967.: 141.; a további Schiller-idézetek magyarul: Válogatott esztétikai írásai, Bp. 1960.

- ²⁹ Schiller—Kostić: i. m.: 145. és 146.
³⁰ Schiller válogatott esztétikai írásai, 251. o.
³¹ Vö. Katharine Everet Gilbert—Helmut Kuhn: *Zgodovina estetike* (Ford.: Vital Klabus), Ljubljana 1967.: 330. és 332.
³² Schiller válogatott esztétikai írásai, 296. o.
³³ i. m.: 297.
³⁴ i. m.: 297.
³⁵ i. m.: 299.
³⁶ i. m.: 300.
³⁷ i. m.: 301.
³⁸ i. m.: 305.
³⁹ i. m.: 306.
⁴⁰ i. m.: 307.
⁴¹ i. m.: 319.

⁴² Az adatok Danilo Kiš esszéjéből valók a Petőfi verseinek id. kiadásában (14., 15. és 24. o.).

- ⁴³ Petőfi összes prózai művei és levelezése. Szépirodalmi könyvkiadó, 1960.: 358.
⁴⁴ Schiller válogatott esztétikai írásai, 282. o.
⁴⁵ Eddig e kérdésről a következők írtak: Ivan Pregelj, *Glosa k Prešernu, Dom in svet*, 1919.: 309—310. és Roman Tominec, *Dr. Franz Xaverius Prešeren und die deutsche Literatur*, München 1929.: 49. és 54. o. A kérdést egységben, az interpretációt megkísérelve, Janko Kos is tárgyalja: *Prešeren in evropska romantika*, Ljubljana, 1970.: 82—98.
⁴⁶ Vö. Lino Legiša: *Slovenska poezija od Vodnikovih Pesmi za pokušino do priprav za Kranjsko Cbelico* (1806—1828), Ljubljana, 1938.
⁴⁷ Itt mindenekelőtt az *Institutio ad eloquentiam* c. tankönyvre és a nem iskolai olvasmányokra gondolunk.
⁴⁸ Vö. J. Kos, i. m.: 88—89. Ezzel kapcsolatban érdekes felhívunk a figyelmet Prešeren M. Cophoz írt levelére (1832. február 5.), amelynek egy helyén Goethét kétségbevonhatatlan döntőbírónak nevezi *in res aestheticis*.
⁴⁹ J. Kos, i. m.: 91—93.
⁵⁰ Petőfi verseinek id. kiadása, 16. és 24. o.
⁵¹ Vö. France Kidrič: *Prešeren*, Ljubljana, 1938.: LXXV. o.
⁵² Byron szövegei: *Antologija engleske romantičarske poezije*. (Bevezető esszé, válogatás, jegyzetek és kommentárok: dr. Ranka Kuić.), Beograd 1974.: 47—57. és 221—247. o.

- ⁵³ E fogalmak a *Life* c. versében olvashatók.
⁵⁴ *On this Day I complete my thirty — sixth Year*.
⁵⁵ Ezt a problémát e helyütt csak felvetjük, noha külön figyelmet és feldolgozást érdemel, mert többet is nyújtana, mint csupán érdekességet.
⁵⁶ Szót kell ejtenünk a Petőfi-versek szerbhorvát irodalmi nyelvre való fordításának pontosságáról is. Általában megállapítható, hogy Ivan V. Lalić, fordítása majdnem pontos. Az eredetitől csak árnyalatokban tér el, amelyek semmiben nem változtatják meg sem a költői szerkezetet, sem a jelentésstruktúrát. Apróbb eltérések vannak az alábbi helyeken:

- IV., 2.: *Čarobni potok, žuborni vrutak — (Csengő morajjal egy tündér patak)*
 IV., 3.: *Čežnja za slavom! — (Dicsvágy patakja!)*
 IV., 3—4.: *usne pile — (ajkaim ittanak)*
 V., 1—2.: *Skrenem li pogled krugom oko sebe, Šta će pogled građanski da spazi? (Ha elfordulok enmagamtul és mint Polgár végigtekintem a hazát...)*
 VI., 4—5.: *Što u srce slaze ti iz raja; Srce je tvoje jedini moj svemir... (Mely isten arcáról szívembe gyűl; Az a te szívéd egyetlen világom...)*

Kisebb átalakítás történt a refrénben is:

*Moj andjela, bez ljubavi tvoje !
 (Ha nem szeretnél, fényes angyalom!).*

REZIME

FRANCÉ PREŠEREN I SÁNDOR PETŐFI

(Tipološka analiza antitetičkih i analognih paralelizama)

Ova je studija analiza dveju romantičarskih pesama od kojih je prvu napisao slovenački pesnik Fr. Prešeren (*Slovo od mladosti*, 1830), a drugu mađarski bard S. Petőfi (*Itt benn vagyok a férfikor nyarában...*, 1848). Reč je o tekstovima koji su po svojoj ontološkoj i formalnoj strukturi paradigmatski primer romantičarske idejno-estetske norme kakva se bila razvila u svetskoj

književnosti zapadnoga kruga. Tipološka analiza antitetičkih i analognih paralelizama ne uspostavlja, dakle, bilo koji oblik konkretnih veza ili odnosa, jer toga historijski nije bilo, nego ostaje na nivou interpretacije sličnosti i različitosti romantičarske stilske formacije i na taj način pokušava da doprinese rešavanju ovog komplikovanog problema.

Uvažavajući kulturno-historijske i književne okolnosti u kojima su radili Prešeren i Petőfi analiza, pre svega, insistira na dva osnovna naučnoistraživačka kompleksa:

a) Prvi je kompleks sadržan u specifičnom pogledu na život i svet. Disharmonija između ideala i stvarnosti stavila je pesnika pred suštinske egzistencijalne probleme kao što su otuđenje, mladost kao mit, sposobnost iluzije, žudnja za slavom, ljubav kao apsolut i istrajavanje u apsurdu. U podudarnosti i razlikama izbija na videlo kako je tipično romantičarska doživljajna situacija realizovana u dve različite jezičke i kulturne sredine.

b) Drugi značajan kompleks sačinjavaju formalna pitanja u širem smislu reči. Razmatrane pesme spadaju u takozvanu „sentimentalnu poeziju” (po Fr. Schilleru), dok je za taj tip u Francuskoj odomaćen termin „la plaintive élegie”. Frekvencija te literarne vrste u romantizmu prilično je obilna, a historijske paralele dosta su zanimljive u genološkom smislu; zbog toga ova analiza navedeni problem posmatra u širem evropskom kontekstu (Schiller i Byron).

Celokupna analiza pruža teorijski i diskusioni materijal za procenu tipoloških i genoloških varijanti romantičarske stilske formacije u zapadnoevropskom književnom krugu.

